

TOT EIXAMPLANT EL POBLE. LES URBANITZACIONS I ELS PROMOTORS URBANÍSTICS DE VILADECANS (1852-1957)

articles

XAVIER CALDERÉ I BEL*

HISTORIADOR. ARXIVER DE L'ARXIU MUNICIPAL DE VILADECANS

El punt de partida. La presa de consciència urbana de Viladecans, a mitjan segle XIX.

L'Arxiu Municipal de Viladecans custodia, entre els documents del seu fons municipal més destacats, dos plànols datats l'any 1852.¹ En ells es poden observar els carrers d'un poble que avui determinen la trama urbana del Barri Antic de la ciutat de Viladecans; actualment, un municipi proper als 65.000 habitants.

Ambdós documents de mitjan segle XIX són els primers plànols coneguts de la xarxa de carrers de Viladecans i simbolitzen la presa de consciència, si més no gràfica, de l'entramat urbà d'un petit poble nascut –ja feia uns 700 anys, pel cap baix–, en proximitat a la riera del Mas Font en la seva confluència amb el Camí Ral de Barcelona i a redós de la Torre del Baró, coneguda llavors amb el nom de la Torre d'en Viala.

Efectivament, si ens remuntem als inicis de la baixa edat medieval, l'aparició de les primeres cases i carrers de Viladecans, en aquell indret –al marge de la no gens menyspreable població disseminada del moment–, restava prou justificada atesa la significació del Camí Ral de Barcelona en el seu recorregut fins a Castelldefels i els contraforts del massís del Garraf, just en la seva connexió amb la riera del Mas Font que comunicava els veïns de Viladecans amb els de Sant Climent de Llobregat. I en

aquell punt d'intersecció se situava la Torre del Baró que va ser, durant segles, el centre del poder polític de la jurisdicció senyorial de Viladecans. Des d'aquell punt central, de seguida es generaria una xarxa de camins que hauria de menar a les masies, terres o eres del terme. És força probable que aquella xarxa de camins es creés ràpidament i romangués estable durant anys i fins i tot segles. Alguns d'aquells camins són l'origen del que, anys més tard, es considerarien els primers carrers de la població.

L'any 1780, el capbreu del marquès de la Manresana,² senyor de Viladecans, esmentava els primers noms de les vies que conformava aquella primigènia trama urbana de Viladecans. Totes elles eren encara, de fet, els camins més centrats d'un petit llogarret format llavors per unes 600 ànimes. El document menciona només nou camins, tots ells situats al voltant de l'esmentada Torre del Baró, així com també de ca n'Arbolí –conegut posteriorment com a can Modolell– i de l'església Parroquial de Sant Joan Baptista, acabada de construir no feia més de quaranta anys i situada, llavors, en el raval del poble. Els camins més destacats que apareixien en el capbreu són el camí Davant de l'Església, que més tard esdevindria el carrer del Raval, el camí de les Canals –avui carrer de Jaume Abril–, el camí Ral de Barcelona –poc més tard conegut com el carrer Major–, el camí a l'Església –anys més tard, conegut com el carrer de Sant Joan i ja en el segle XX, carrer d'Àngel Guimerà– i el camí de la Riera de Sant Climent, tot identificant les cases arrencades a banda i banda del tram inferior de la Riera del Mas Font proper a la Torre del Baró.

A mitjan segle XIX, els noms dels camins anteriorment citats ja havien rebut el denominatiu ple de carrers. Una

* Xavier Calderé i Bel.

Llicenciat en Història Contemporània i arxiver municipal a l'Arxiu Municipal de Viladecans. Ha estat l'autor de diverses exposicions organitzades pel departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans. Així mateix és autor de nombroses publicacions i articles que estudien la història contemporània de Viladecans. Actualment forma part de la Comissió de Recerca del Centre d'Estudis del Baix Llobregat.

¹ AMVA, Arxiu Municipal de Viladecans, Fons Ajuntament de Viladecans, plànols generals de la població, 1852.

² AHPB, Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona, Capbreu del Marquès de la Manresana, 1780-1787. Document citat en l'estudi de David Galí i Anna Micaló: *Can Modolell i el nucli antic*, Arxiu Històric de la Ciutat de Viladecans, 1999 [treball inèdit].

Plànol de la xarxa de carrers de Viladecans, 1852. AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans.

relació de finques urbanes de la població datada l'any 1852³ esmentava el carrer del Raval de l'Església, el carrer de les Canals, el carrer Major, el carrer de Sant Joan i el de la Riera de Sant Climent, conjuntament amb la plaça dels Traginers, el carrer de l'Estrella, el carrer de Balletbó, el carrer de Sant Isidre, el carrer del Sol, el de l'Estrella, el de la Poca Farina, el de Sant Marià, el de Sant Josep i la consideració urbana –per primer cop a la seva història– de la plaça de la Vila, anomenada, aleshores, plaça de la Constitució.

Aquells carrers són els mateixos que determinen els plànols que hem citat de l'any 1852, els quals situaven els límits clars de la xarxa urbana d'un poble que ja havia arribat als 1.250 veïns: per llevant, la riera del Mas Font; per ponent, el carrer del Sol i algunes casses disseminades que seguien als marges del camí de les Canals; per migdia, en el raval on se situava l'església i el cementiri parroquials i per la part del sud, en les cases situades al llarg del camí Ral i el carrer Major. Fora d'aquests límits alguns carrers del poble s'enfilaven raval enllà i entreveïen alguns dels futurs vectors d'eixamplament urbà de Viladecans en les dècades posteriors.

Partint d'aquell moment de presa de consciència urbana de Viladecans, l'objecte d'aquest article és, tot indicant els diversos expedients integrats en la sèrie documental de plans i projectes d'urbanització conservats en el mateix Arxiu Municipal de Viladecans, relatar quins van ser els

³ AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans, Relació de finques urbanes, 1852.

àmbits d'eixamplament del poble de Viladecans des d'aquella data fins un segle més tard. Concretament, fins a l'any 1957.⁴

La raó d'aquest interval temporal per al nostre estudi rau a detectar com, des mitjan segle XIX, hi hagué un impuls en la construcció de diverses urbanitzacions que es van anar unint al Viladecans preexistent; urbanitzacions parcel·lades –val a dir– sense que existís una proposta reeixida de planificació urbana per part de la pròpia administració local. I aquella fou una constant que presencià la seva cloenda amb l'aprovació, per part de l'ajuntament de Viladecans, del primer pla parcial d'ordenació urbana de la població, concretament el Pla Parcial del Sector Oest de l'any 1957, creat a redós de les noves perspectives de creixement que oferiria pel Pla Comarcal del

⁴ Algunes de les afirmacions vessades en aquest article, en relació amb altres municipis de la comarca o fora d'ella són deutores de les informacions transmises a l'autor per diversos arxivers municipals davant la pregunta que els vaig traslladar –via correu electrònic, el proppassat 22 de febrer del 2012– amb el desig de conèixer com s'havien articulat els diversos projectes d'urbanització als diversos pobles o viles, a la llum de la documentació conservada en els "seus" respectius arxius. Des d'aquestes línies vull agrair totes les aportacions ofertes per Àngel Soler, arxiver de l'Arxiu Municipal de Cerdanyola del Vallès; Carles Serret, de l'Arxiu Històric de Sant Boi de Llobregat; Assumpció Gabernet, de l'Arxiu Municipal de Gavà; la companya Rosa Maria Codina, de l'Arxiu Municipal d'Esparreguera; Montserrat Duran, de l'Arxiu Municipal de Sant Joan Despí; Jordi Amigó, de l'Arxiu Municipal de Sant Just Desvern i Carme Sanz, de l'Arxiu Municipal de Molins de Rei.

1953. Fins que va arribar aquell moment, el procés urbanitzador de Viladecans es va deixar en mans de promotors privats –locals o forans– desitjosos d'obtenir rendes urbanes, a partir de les vendes d'unes terres que fins aquells moments havien estat paratges rústecs dedicats al conreu.

Apart que pugui interessar com es va articular aquell procés urbanitzador, una altra fita del present article és identificar els diversos promotors urbanitzadors, tot introduint una hipòtesi de treball que es podria formular en el sentit que amb l'aparició d'aquests promotors apareixeria un canvi de tendència socioeconòmica en un poble que, tot i no deixar mai en el període d'atorgar preeminència a les tasques agràries, adquiriria, gradualment, alguns elements propis dels espais urbans, en especial, assolits durant els darrers anys del primer terç del segle passat.

Les urbanitzacions del darrer terç del segle XIX. La carretera de Barcelona, primer vector de l'eixamplament urbà viladecanenc.

Un dels primers inductors de creixement urbà de Viladecans el trobarem amb la construcció de la carretera de Barcelona a Santa Creu de Calafell, al seu pas pel poble. Amb l'aprofitament de la prèvia connexió de Barcelona fins al Collblanc, passant per la vila de Sants, la carretera de Barcelona a Santa Creu de Calafell projectava, des de mitjan segle XIX, la unió de la capital fins a les actuals comarques del Garraf i el Baix Penedès, després de travessar les viles de Cornellà, Sant Boi, Viladecans, Gavà i Castelldefels, fins a arribar al massís del Garraf. L'execució del projecte va poder finalitzar el seu primer tram amb la construcció d'un pont sobre el riu Llobregat, a Sant Boi, l'any 1864. A partir d'aquell moment restava la construcció del segon tram de la carretera que l'hauria de dur en paral·lel –i de vegades, en veritable solapament– amb l'antic recorregut del Camí Ral de Barcelona fins a arribar a Castelldefels i a les costes del Garraf, tot resseguint el límit de les terres deltaïques.

A Viladecans, la carretera s'urbanitzà cap a l'any 1873 i de seguida va ser acompanyada de cases i alguns establiments comercials, d'acord amb la importància que atorgava una via de caràcter estatal, tot i ser considerada de tercer ordre ja que en cap cas unia capitals de província. En la Santa Creu de Calafell, ja al Baix Penedès, la carretera havia de connectar amb la via de segon ordre –avui Nacional II–, que venia de Barcelona i de Molins de Rei pel port de l'Ordal i que unia la capital de Catalunya amb Tarragona i, més enllà, València.⁵

⁵ FONT I GAROLERA, JAUME, *La formació de la xarxa de carreteres a Catalunya (1761-1935)*, Barcelona: Oikos-tau, 1999. Un

A redós de la construcció d'aquella carretera, podem dir que al poble de Viladecans se li va obrir unes possibilitats de relació comercial i circulació d'idees fins a aquell moment noves i altament atractives, i que haurien de beneficiar sobretot el tràfic de mercaderies i, en especial, la sortida dels excedents de producció del conreu de la vinya que en aquells moments es produïa en amplis sectors del samontà i muntanya del terme viladecanenc.⁶

En relació directa amb aquell impuls constructiu que la carretera generava, des de la riera del Mas Font i en direcció a Gavà, cal entendre els primers projectes d'urbanització dels quals avui tenim constància. En aquest sentit, del mateix any 1873, cal esmentar el projecte d'urbanització d'un terreny propietat dels hereus del barceloní Antoni Andreu i Dòria, situat a tocar de la nova carretera i de la llera de la riera del Mas Font; un projecte que fou l'origen dels carrers de la Unió i de l'inici del segon tram del carrer de les Sitges proper a la carretera de Sant Climent.⁷ A més de la seva significació, encara incipient, en el procés d'eixamplament real de la trama urbana de Viladecans, cal dir que el plànol del projecte va estar confeït per l'arquitecte Joaquim Brau i Dachs, el qual cap a final de la dècada dels anys setanta del segle passat seria nomenat per l'ajuntament de Viladecans mestre d'obres municipal en substitució de Josep Déu i Busquets.⁸ Un i altre són els primers arquitectes municipals que els docu-

resum ampli del treball publicat es pot consultar en línia a <http://www.raco.cat/index.php/EstudiGral/article/viewFile/43505/56142>

⁶ AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans, Actes del Ple de l'Ajuntament, 1886. La significació en el tràfic de mercaderies de la nova via es pot observar en l'acord de Ple del 10 de juny d'aquell any on l'Ajuntament de Viladecans va decidir constituir uns burots en la casa coneguda com a Cal Pau del Monges, ubicada en la connexió de la carretera de Barcelona i la carretera de la Vila, davant de la Plaça de la Vila. Aquests burots havien de gravar amb l'impost de consums tots els articles que venint per la nova carretera, des de Gavà o des de Sant Boi, es volguessin vendre a Viladecans.

⁷ Aquest projecte pot ser unit amb un altre de presentat l'any 1879 pel promotor Joan Pagès i Bori, a partir de plànols realitzats per l'arquitecte Joan Camps i Prats. Si fa no fa, ambdós projectes incidien sobre la mateixa zona de la vila situada a prop de la riera de Sant Climent i a tocar de la nova carretera de Barcelona a Santa Creu de Calafell.

⁸ AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans, actes del Ple de l'Ajuntament, 1879. En l'acord de Ple del 9 d'octubre d'aquell any, Joaquim Brau era esmentat com a assessor tècnic de l'Ajuntament. Durant tota aquella dècada el mestre d'obres municipal predecessor, Josep Déu, d'altra banda, hauria de ser prou destacada. L'arquitecte va ser l'autor d'algun edifici de Barcelona que avui és declarat Monument d'Interès Local a la capital. Es tracta de l'edifici de Dolors Calm emplaçat a la rambla de Catalunya, 54.

ments d'arxiu esmenten, cosa que ens fa pensar en l'intent, per part del mateix ajuntament de Viladecans de racionalitzar l'aprovació dels projectes d'urbanització que es presentaven i l'atorgament de noves llicències d'obres prèvia a la construcció de nous habitatges impulsats per part dels diversos promotors.⁹ Una voluntat del consistori viladecanenc molt en consonància amb la presa de consciència urbana que al començament de l'article esmentàvem i també, molt segurament, motivada per l'atractiu residencial que aleshores prenia Viladecans per a certs sectors benestants barcelonins, desitjosos de construir una segona residència en un poble ara més ben comunicat respecte de la capital.¹⁰ En aquest sentit cal interpretar l'acord del Ple municipal de 30 de desembre de 1880, en el qual s'encarregava al mestre d'obres municipal Joaquim Brau, la confecció d'un plànol de noves alineacions de la zona que podria dedicar-se a eixample del nucli, ateses "les diverses cases que es vénen construint (...) des que s'ha conclòs la construcció de la carretera de Barcelona a Santa Creu de Calafell [...]".¹¹

El segon projecte d'urbanització conservat a l'Arxiu Municipal és el presentat per la barcelonina Vicenta Escoda i Vidal, l'any 1874, en uns terrenys de la seva propietat propers al carrer de Sant Josep, aleshores l'últim dels carrers situat a ponent de la població.¹² Tot i que les primeres llicències d'obres per a construir noves edificacions sobre aquella parcel·lació no es començarien a atorgar fins a la segona i tercera dècada del segle xx, només l'interès d'urbanitzar ja és motiu per observar la voluntat dels nous promotors –en aquest cas barcelonins– de dedicar terrenys de conreu a la parcel·lació i venda posteriors per a la construcció.

Finalment, el segle xix finalitza amb la presentació d'un nou projecte, aquest impulsat pel veí viladecanenc Antoni Massallach i situat a la part alta de Viladecans, l'any 1895; un projecte que és el responsable de la urbanització d'un sector del carrer del Sol i del carrer de la Muntanya, rere l'església parroquial. Tot analitzant el fet, és totalment

simptomàtic observar que aquest veí, procedent de la casa pagesa benestant dels Marcó, demostrés la seva voluntat de parcel·lar unes terres de conreu, adjacents amb la mateixa casa pairal, tot seguint una pràctica urbanitzadora que fins aleshores havia estat realitzada per propietaris forasters. Alguna cosa estava canviant en algunes famílies pageses més interessades a urbanitzar les seves terres rústegues patrimonials, conscients del potencial que oferien les rendes de naturalesa urbana.

A partir d'inicis del segle xx i sobretot durant la dècada dels anys vint, aquesta consciència serà cada cop més gran, com veurem.

Les urbanitzacions i els promotors urbanístics del primers vint anys del segle xx. El desembarcament del barceloní Josep Feliu i Gusiñé.

A les darreries del segle xix, concretament l'11 de gener de 1891, el consistori viladecanenc va decidir nomenar per al càrrec d'arquitecte municipal Joan Bruguera i Díaz, en substitució de Joaquim Brau.¹³ Segons esmentava l'acta municipal del nou nomenament, la causa s'havia de buscar en la manca de dedicació al càrrec de Joaquim Brau, el qual no havia confeccionat, durant els anys en què es mantingué en el càrrec, cap plànol general de la població ni cap plànol de noves alineacions de carrers, cosa que, com s'ha vist, el Ple municipal li havia encarregat l'any 1880.

Joan Bruguera, a diferència del seu antecessor, no va trigar gaires anys a posar-se a treballar en la confecció dels projectes d'alineacions dels carrers més centrals de Viladecans. Així va succeir amb la dels actuals carrers d'Àngel Guimerà, plaça de la Vila i carrer de Sant Joan (1895), carrer de Sant Marià (1900), carrer de la Muntanya entre el tram que discorria entre el Raval i el futur carrer de Santa Teresa (1902), carrer de Balletbó i la seva connexió amb el de Sant Isidre (1904) i amb el carrer de les Sitges (1906). No obstant això, la mort de Joan Bruguera a començament de l'any 1907,¹⁴ també deixaria

⁹ A l'Arxiu Municipal de Viladecans, els primers expedients de llicències urbanístiques daten de l'any 1863.

¹⁰ Aquesta constatació bé mereixeria una ampliació d'aquest article en el sentit de posar de manifest la construcció d'aquelles primeres torres residencials viladecanenques construïdes per famílies barcelonines. A Viladecans, les primeres daten de la darrera dècada del segle xix i primera del segle xx. Un procés que, de ben segur, guardaria cert paral·lelisme amb altres poblacions de la comarca.

¹¹ AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans, Actes del Ple de l'Ajuntament, 30 de desembre de 1880.

¹² Actualment, el carrer de Vicenta Escoda de la ciutat és el testimoni d'aquell projecte d'urbanització realitzat precisament a l'indret urbà on se situa aquesta via.

¹³ AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans, Actes del Ple de l'Ajuntament, 11 de gener de 1891. El barceloní Joan Bruguera també va treballar a la capital i algun dels edificis que va projectar també han estat declarats a Barcelona Monuments d'Interès Local, com és el cas de l'edifici d'habitatges del carrer Princesa, 53, construït l'any 1882. D'altra banda, Bruguera, també va treballar força en la construcció de panteons en el "Cementiri Nou" de Montjuïc, a partir de l'any 1883; referències dels treballs que es poden llegir a http://www.bcn.cat/arxiu/arxiuobert/VI_Mostra/AMCB_01.html

¹⁴ AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans, Actes del Ple de

inacabada la feina de les confeccions d'aquest tipus de projectes, pas previ per a la confecció d'una planificació d'eixamplament urbanístic de Viladecans, el qual no es va poder fer sinó en anys posteriors.¹⁵

En substitució de Bruguera, el nou arquitecte municipal, nomenat per l'ajuntament, va ser Josep Canaleta i Cuadras, l'1 de juny del mateix any 1907.¹⁶ Canaleta (Vic, 1875-Barcelona, 1950), qui feia només cinc anys que havia assolit el títol d'arquitecte, iniciava llavors la seva activitat a Viladecans mentre col·laborava amb Antoni Gaudí mateix en les obres de la Sagrada Família, la casa Milà i la cripta de la colònia Güell.¹⁷

Josep Canaleta, des del seu nou càrrec a Viladecans, serà qui atorgarà el placet als diversos projectes d'urbanització i de construcció de nous habitatges, durant tot el primer terç del segle XIX; un període molt destacat en aquest sentit i sobretot intens a partir de la dècada dels anys vint. I fins i tot, serà ell mateix qui col·laborarà amb alguns dels promotors urbanístics locals més destacats, a l'hora de plantejar noves propostes d'eixamplaments urbans.

El primer projecte d'urbanització del segle, conservat a l'Arxiu Municipal de Viladecans, es va presentar a l'ajuntament l'any 1905 per part dels barcelonins Trinitat Xelma i Lluís Deu, responsables de la urbanització d'un sector que connectava el carrer del Raval fins a l'actual carrer de la Mare de Déu de Sales, tot prolongant els carrers de Sant Marià i de la Muntanya.

El segon projecte va arribar de la mà del propietari barceloní Josep Feliu i Gusiñé, l'any 1908, el qual desitjava parcel·lar unes terres de la seva propietat en part de l'anomenat clos de cal Malloles; unes terres situades a la zona compresa entre els actuals carrers de Jaume Abril i de Sant Isidre, a banda i banda del tram superior del car-

rer de Pi i Margall; via que es crearia, precisament, el 1915, a conseqüència de l'execució de l'esmentat pla d'urbanització. L'empremta de Josep Feliu i Gusiñé a Viladecans arribaria a ser molt intensa en anys posteriors, si bé el 1908 ja es podia intuir que la seva preeminència local seria molt destacada al poble; una importància deguda, sobretot, a la propietat, recentment adquirida per la família Feliu, de gran part del patrimoni que durant el segle XIX havia estat en mans de la família dels Malloles i, encara més antigament, en poder del marquès de la Manresana.¹⁸

Així doncs, Josep Feliu i Gusiñé¹⁹ esdevé una peça clau, dins de l'àmbit local viladecanenc, per entendre de quina manera s'efectuà el traspàs de la propietat d'origen senyorial cap a la propietat del burgès rendista, durant el segle XIX i inicis del segle XX; un propietari burgès que, cada cop amb més intensitat, estarà gradualment més interessat a extreure rendes de naturalesa urbana d'uniques terres que fins aleshores havien estat dedicades a conreus.

A més d'aquest primer projecte d'en Feliu de l'any 1908, cal esmentar-ne dos més d'aprovats en la dècada dels anys deu del segle passat. El primer va ser presentat per la propietària Maria Torres i Pugés, l'any 1911, per tal d'urbanitzar les terres que se situaven en el triangle conformat entre la carretera de Barcelona, el Torrentet i el Torrent Ballester i les terres del mas de can Xic, que donarien origen a uns quants carrers a ponent del poble: Enric Granados, Tomàs Breton, Enric Morera i Anselm Clavé. El segon dels projectes es presentaria l'any 1915 pel propietari barceloní Ramon Ribas a la zona de llevant de la població, entre la carretera de Sant Climent, la llera de la riera del Mas Font i la prolongació del carrer de les Sitges; un projecte que donaria origen a l'obertura del carrer de Mossèn Jacint Verdaguer.

¹⁵ L'Ajuntament, 6 d'abril de 1907.

¹⁶ Una feina que sí que va reeixir en altres municipis interessats a plantejar el seu eixample. En aquest sentit esmentem a Sant Boi de Llobregat el "Pla de Noves Alineacions i Eixample" de l'arquitecte Antoni Pascual Carretero, aprovat l'any 1905.

¹⁷ AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans, Actes del Ple de l'Ajuntament, 1 de juny de 1907.

¹⁸ Canaleta té obra dispersa, a més de Viladecans, a Gavà, Cornellà, Castelldefels, Barcelona i Roda de Ter. El seu estil va bascular des del modernisme, conreat durant la seva joventut, fins al noucentisme de la seva maduresa. D'altra banda, sembla que Canaleta va ser també nomenat arquitecte municipal a Gavà. Pel que fa a Viladecans, el seu exercici superà tots els períodes polítics dels primers quaranta anys de segle XX i la seva empremta encara és ben visible en alguns carrers i edificis de la ciutat.

¹⁹ AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans, Amillament de 1904. La majoria d'aquestes terres comencen a tributar en la contribució de béns rústecs de Viladecans a partir de l'any 1916, segons consta en les altes de béns l'apèndix de l'amillament de l'any anterior. És en aquest apèndix on s'informa que totes les propietats declarades provenien de l'escriptura de l'any 1908, de divisió patrimonial entre Joan i Josep Feliu Gusiñé, presumiblement germans que es repartien els béns prèviament adquirits o transmesos en herència i que havien estat propietat de Gaietà Malloles. En una acta del Ple del 6 de setembre de 1930, s'hi esmenta la consideració de Josep Feliu com a successor del patrimoni dels Malloles i, anteriorment, del marquès de la Manresana.

²⁰ Per llegir allò que es coneix actualment sobre l'origen de les propietats de Josep Feliu i Gusiñé a Viladecans, hom pot consultar l'article de Xavier Calderé a la revista digital *Punt de Trobada*, del mes de maig de 2012, disponible en línia a <http://puntviladecans.blogspot.com.es/2012/06/el-protagonisme-de-josep-feliu-gusine.html>

El carrer de la Muntanya de Viladecans, en una imatge d'inicis del segle xx. Fotografia de Josep Boixadera i Ponsa, Barcelona.

Tots ells són projectes que no es van desenvolupar urbanísticament fins a la dècada dels anys vint. Un factor sembla explicar aquest fet: l'arribada de la immigració dita "dels murcians" en aquella dècada i la necessitat consegüent de creació de sòl urbà. La demanda dels nous vinguts va encetar l'oferta de noves parcel·les per a la construcció d'habitatges i en aquest procés l'activitat dels nous promotors urbans seria molt destacada.²⁰ Una

²⁰ Aquest procés ja va ser exposat per Montserrat Duran i Albareda, per al cas de Sant Joan Despí, en un article publicat en aquesta mateixa revista (núm. 8, any 2002) i que duu per títol "El territori sotmès. La transformació urbana de Sant Joan Despí (segles XIX i XX)".

època, val a dir, en què bona part d'aquests promotors s'havien enriquit notablement a partir del període de neutralitat del mercat espanyol en el context de la Gran Guerra.

La intensa activitat urbanitzadora dels anys vint i trenta del segle xx.

Efectivament, és a partir dels anys vint del segle passat quan es va presentar el major nombre de plans d'urbanització anteriors a l'aplicació del Pla Comarcal del 1953.

Només una relació dels més destacats ens ajudarà a copsar fàcilment la importància del procés; un llistat que, cal dir-ho, només esmenta aquells projectes que realment gaudiren d'execució real pel que fa a la venda de parcel·les a nous compradors i en l'obertura de nous carrers. De la mateixa forma, cal dir que només constata el seguit d'expedients –alguns, incomplets i fragmentaris– conservats a l'Arxiu Municipal de Viladecans.

De tot aquest quadre que encapçala la següent pàgina en podem destacar alguns aspectes importants. El primer és detectar com algunes de les urbanitzacions ja no formaran afegits a la trama urbana preexistents sinó que generaran barriades força desconnectades del centre de Viladecans (casos del Raval dels Màrtirs, de la urbanització de la Parellada del Bisbe –barri de Sales²¹– o de la parcel·lació

²¹ La urbanització de la Parellada del Bisbe, obra de Feliu i

PLANS I PROJECTES D'URBANITZACIÓ A VILADECANS (1920-1930)

PLANS I PROJECTES D'URBANITZACIÓ A VILADECANS (1920-1930)						
Any	Nom del projecte	Promotor	Vintatge viladecanec o forani del promotor	Arquitecta	Zona projectada	Nova trama urbana creada
1922	Projecte del Raval dels Màrtirs	Josep Ribol i Nubiola	Forani	Pere Mota i Piera	Zona nord de la població, propera a l'actualavinguda del Moli i de l'antic camí de can Trúis que connectava Gavà a Sant Climent, passant pel terme Viladecanenc	Carrers de Carles Aitès, Pere Sala i de la zona Nord de l'actual carrer del Doctor Reig
"	Projecte de Les Clotes	Josep Torelló i Rigol	Forani	Sense dades	Zona a llevant de l'actual Rambla de Modolell	Carrers de la Indústria i de Santa Teresa
1923	Projecte d'una zona anomenada amb el nom de "El Pinar"	Francesc Vendrell	Local	Pere Mota i Piera	Complementa el projecte del Raval dels Màrtirs	Carrers de Carles Aitès, Pere Sala i de la zona Nord de l'actual carrer del Doctor Reig
"	Projecte de la zona sud del Torrent Ballester	Josep Feliu i Gusiñé, Lluís i Isidre Riera i Modolell, i Lluís Camps i Oliva	Forani	A. Menéndez Caballero	Zona sud del Torrent Ballester, propera a la Carretera de Barcelona	Carrers del Marquès d'Estella, Agricultura i actual Josep Tarradellas
"	Projecte d'uns terrenys propers a la carretera de Barcelona a Santa Creu de Calafell	Antònia Maniegos i Bassolas	Local	Josep Canaleta i Cuadras	Zona sud del carrer de Pi i Margall, a tocar de la carretera	Zona compresa entre els carrers Major, Pi i Margall, Sant Josep i carreteres de Barcelona
"	Projecte del Samontà de la Rajolera	Ignasi Vidal i Roca, Josep Déu i Castells, Jaume Saltés i Serra i Josep Feliu i Gusiñé	Local / forani	Domènec Sugranyes i Gras	Zona al nord del carrer de les Canals fins al Torrent Ballester	Actuals carrers Girona, Onze de Setembre, Dos de Maig i Mossèn Ricard Serrajordà fins arribar a Mare de Déu de Sales
"	Projecte de la Vinya del Baró-Parellada del Bisbe-Vinya de la Torre	Josep Feliu i Gusiñé, Lluís i Isidre Riera i Modolell, i Joan Camps i Oliva	Forani	Josep Canaleta i Cuadras	Zona al sud de la carretera de Barcelona i propera a la riera de Sant Climent	Barr de Sales
1924	Projecte de la Vinya Plana	Josep Andreu Bonet	Forani	Sense dades	Complementa el projecte de Les Clotes de l'any 1922	Carrers de la Indústria i de Santa Teresa
"	Projecte del Samontà del Barratet	Baldini i Joan Barat i Josep Feliu i Gusiñé	Local/forani	Josep Canaleta i Cuadras	Part nord de Viladecans des del carrer de Sant Maria fins al carrer del Sol i des de Mare de Déu de Sales fins a carrer del Doctor Auguet.	Carrers d'Àngel Arañó, de Salvador Baroné i de Mare de Déu de Montserrat, des de la carretera de Sant Climent i fins al carrer del Sol i del Nord
1925	Projecte de la Vinya Gran	Josep Feliu i Gusiñé, Lluís i Isidre Riera i Modolell, i Lluís Camps i Oliva	Forani	Sense dades	Part de ponent del camí de les Canals	Carrers actuals de Lluís Companys i Narcís Monturiol
1927	Projecte del Camp d'en Joan	Josepa Garriga i Anglada	Forani	Domènec Sugranyes i Gras	Urbanització del carrer del Sol, al nord de ca n'Almirall fins al carrer de la Mare de Déu de Sales	Travessia de ca n'Almirall
1928	Projecte del Samontà del Contrabandista	Josep Feliu i Gusiñé	Forani	Sense dades	Zona de Ponent del camí de les Canals	Carrer actual Santa Isabel i Nou, urbanitzat cap a la dècada dels anys quaranta
"	Projecte de les terres del mas de ca n'Almirall	Josep Almirall i Borrull	Local	Josep Canaleta i Cuadras	Complementa la Urbanització del carrer del Sol, al nord de ca n'Almirall fins al carrer de la Mare de Déu de Sales. Terres de conreu del promotor	Travessia de ca n'Almirall
1930	Projecte del Camp d'en Puçgès	Mercè Viñals i Vila	Forani	Sense dades	Es relaciona amb l'expedient d'urbanització presentat per Maria Torres Puçgès, del 1911. Terres de conreu de can Xic	Carrers d'Enric Morera, Tomàs Breton i Amadeu Vives

articles

de la Vinya Gran), les quals només serien assumides per la trama urbanística de la vila, d'ençà dels anys setanta o vuitanta del segle passat.

La segona reflexió és detectar l'enfortiment de l'estratègia de bona part del capital burgès barceloní, instal·lat a Viladecans, ara determinat de forma notable en la parcel·lació de les seves terres patrimonials, amb la formació de la urbanització consegüent. Així podem observar com dels catorze projectes assenyalats, nou d'ells són presentats per propietaris barcelonins, en solitari o en associació uns amb altres. Altrament, només tres dels catorze van ser presentats per propietaris locals, els quals, en cap cas igualarien les dimensions ni la significació dels projectes presentats pels forasters. Finalment, també es pot observar com dos dels projectes esmentats estan presentats per una societat de promotors forasters i locals (són els casos del projecte del Samontà del Barratet i de la Rajolera), prova que el negoci de les parcel·lacions podia interessar a tots.

A tall d'exemple, ens podem centrar en el cas del projecte d'urbanització de la Parellada del Bisbe, també anomenada

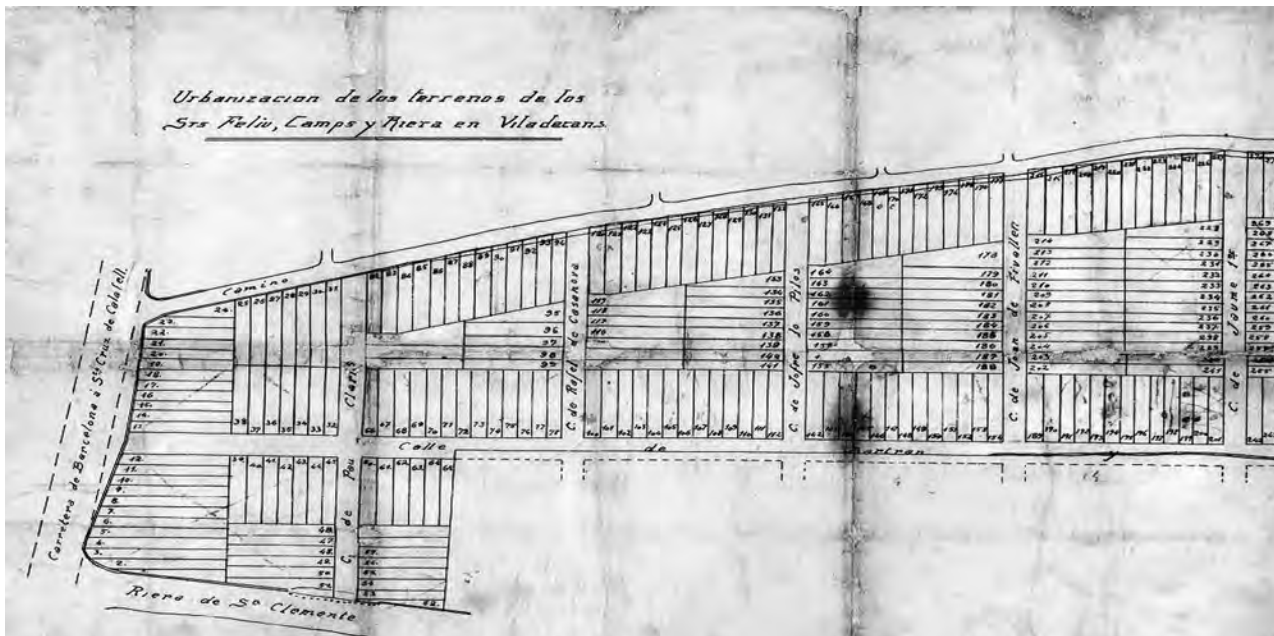
de la Vinya del Baró, l'any 1923, per tal de detectar com s'establien els mecanismes del negoci urbanitzador del moment.²²

Les terres de la Parellada del Bisbe, situades al sud del Camí Ral i a la dreta de la riera del Mas Font, feia més d'un segle com a mínim que es dedicaven al conreu de la vinya, a partir de l'establiment d'un contracte emfitèutic on el Baró de Viala –darrer senyor de la Torre del Baró– era el propietari eminent de la terra, mentre que aquesta era conreada per veïns pagesos de la Vila com va passar amb Josep Déu i Monmany i el seu fill Josep Déu i Castells.

L'estratègia dels propietaris barcelonins interessats en la urbanització va ser ben meridiana. Associar-se, en aquesta ocasió, un seguit d'interessats i fer, seguidament, una bona oferta de compravenda al Baró de Viala per les seves terres, per després acordar, cap a les darreries de l'any 1922, amb el pagès local, propietari del domini útil, la cancel·lació del contracte agrari. Poc després, ja només

Gusiñé, va ser de seguida anomenada pel viladecanenc amb el terme de "barri Xino" en consonància amb un indret urbà aïllat i poblat per nouvinguts. No va ser fins a la dècada dels anys seixanta en què es va tractar de dignificar la vida –espiritual– de la zona de poblament, amb el nom de barri de Nuestra Señora de Sales.

²² Una descripció més extensa de l'origen de la urbanització de la Parellada del Bisbe i de l'origen dels primers habitatges del barri de Sales la podem trobar en l'article de la revista digital *Punt de Trobada*: "Un baró, quatre promotors urbans i alguns nouvinguts. L'origen del barri de Sales, 1922-1930". L'article es pot llegir en línia a <http://puntviladecans.blogspot.com.es/2012/03/un-baro-un-pages-quatre-promotors.html>.

Plànol del projecte d'urbanització de la Parrellada del Bisbe - Vinya del Baró, origen del barri de Sales, 1923. AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans

restava la presentació dels plànols de la urbanització davant de l'ajuntament i, tot obtenint l'aprovació del Ple Municipal, determinar el preu de venda de les parcel·les que s'oferirien a la gent interessada. Una urbanització realitzada, com era l'habitual en aquella època, sense la previsió d'escoles, ni clavegueram ni subministres d'aigua o electricitat: un negoci, doncs, ben rodó i de caire especulatiu portat a terme pels promotors.

En aquesta ocasió, els propietaris associats van ser l'inefable Josep Feliu i Gusiñé, juntament amb Lluís Camps i Oliva i els germans Lluís i Isidre Riera i Modolell. El primer ja l'hem citat en aquest article quan parlàvem del seu desembarcament en els afers econòmics de Viladecans. En qualsevol cas, cal dir que des del 1908 fins a la dècada dels anys vint la seva figura de gran propietari del poble havia augmentat considerablement, tot incrementant el seu patrimoni tant a Viladecans com en altres municipis de la rodalia com van ser els casos de Gavà, Castelldefels i l'Hospitalet. El senyor Feliu, veí del carrer del Comerç de Barcelona, s'havia fet una gran torre residencial a Viladecans des d'on s'havia convertit en el veritable cacic del poble i corretja de transmissió dels interessos polítics a la zona de la Lliga Regionalista de Cambó i Bertran i Musitu.²³ No és, doncs, estrany que el seu gran

moment en la presentació de projectes d'urbanització es realitzés l'any 1923, moment àlgid del conservadorisme catalanista lligaire en la política catalana previ al cop d'estat de Primo de Rivera.²⁴

Menció especial també cal fer dels barcelonins germans Lluís i Isidre Riera i Modolell, -advocat el primer i reconegut pintor i dibuixant, el segon (1876-1951)- promotors de diverses parcel·lacions tant a Cerdanyola del Vallès (urbanització Monflorit, l'any 1920), a Cornellà (on unes terres adquirides per Lluís Riera el 1905 van ser urbanitzades el 1922 per esdevenir el barri de la Riera, amb un nom d'indret urbà deutor del cognom del pro-

²³ ASDGB, Arxiu de la Delegació del Govern de Catalunya, Subdelegació del Govern de Barcelona, Associacions, expedient d'aprovació dels estatuts del Centre Nacionalista de Viladecans, 1918. En aquest document Josep Feliu i Gusiñé consta com a president d'aquesta entitat, sucursal local de la Lliga Regionalista.

²⁴ Posteriorment, el posicionament de Josep Feliu i Gusiñé davant del període dictatorial de Primo de Rivera sembla que no fou gens incòmode atesa la continuïtat i engrandiment del seu patrimoni, a Viladecans, durant la resta de la dècada dels anys vint. Això no obstant, durant el període republicà, Josep Feliu entrà en col·lisió amb el programa polític d'ERC, sobretot arran de l'aprovació de la Llei de Contractes de Conreu, cosa que el va fer decidir a formar part de les files d'Acció Popular Catalana, l'any 1935. A partir dels anys de la revolució del 1936, Feliu s'apropà al falangisme, cosa que va desembocar, posteriorment, en una total col·laboració amb les altes instàncies del règim franquista, demostrada amb el seu nomenament, per part del Governador Civil de Barcelona, com a representant del cap polític provincial en els afers del partit judicial de Sant Feliu de Llobregat, l'any 1944. En anys posteriors, Feliu fou designat president del Real Canal de la Infanta i membre de la Cambra de la Propietat Urbana de Barcelona. (Diverses fonts, en especial, *La Vanguardia digital*, anys 1935-1960).

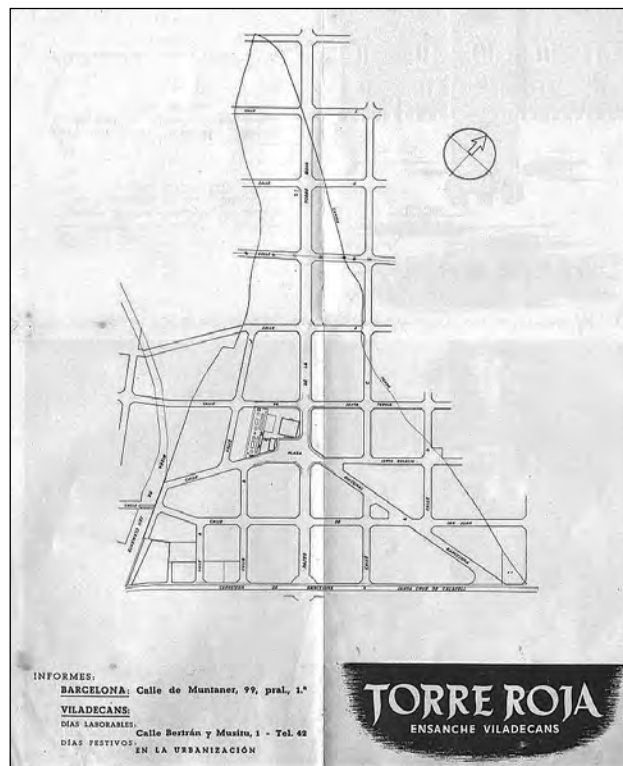
motor),²⁵ com també a Gavà (projecte d'urbanització del barri de les Colomeres). I ara, també socis de Feliu i Gusiñé i Lluís Camps i Oliva en aquest projecte viladecanenc d'urbanització de la Vinya del Baró; un nou barri del poble que veuria construïdes una cinquantena de modestes cases on viurien un total de 267 veïns, l'any 1930,²⁶ la majoria d'ells nouvinguts procedents de la Franja de Ponent, del Baix Mestrat al nord de Castelló i de la comarca de la Baixa Segura a l'Alacant.

Amb un ritme més apaïvat, la seqüència en la presentació de projectes d'urbanització privats, durant la dècada dels anys trenta, és menor si la comparem amb la dels anys vint. Només cal destacar-ne el projecte presentat, l'any 1935, per Mercè Pratmarsó i Soler, propietària de les terres de l'indret de la Torre-roja, per tal d'urbanitzar bona part de les seves terres, situades entre la carretera de Barcelona, la riera de Sant Climent i el Torrent Fondo.

La causa d'aquest ritme més lent en la presentació de projectes d'urbanització, cal atribuir-la, sens dubte, a la crisi econòmica generalitzada, cosa que va conduir a la manca de demanda de nous habitatges. Això no obstant, la reducció de l'impuls dels promotors sembla substituïda en aquesta època per un cert interès de l'administració republicana local per la planificació urbana i la construcció d'obra pública. D'entre els projectes que demostra aquest interès, és oportú destacar aquí l'aprovació del *Projecte d'eixamplament del Pla de noves alineacions i carrers de la part nord del poble*, aprovat pel Ple de l'Ajuntament l'any 1934,²⁷ el qual, tot i que va tenir moltes oposicions i no va acabar de reeixir, va representar el primer intent de planificació real de l'eixample viladecanenc a instàncies municipals. No es trobaria un altre exemple, en aquest sentit a Viladecans, fins als anys cinquanta del segle passat.

L'etapa dels anys quaranta i primers cinquanta fins al Pla Comarcal del 1953 i el Pla Parcial del Sector Oest de l'any 1957.

Després d'acabar el període revolucionari i de Guerra Civil del 1936 al 1939, Catalunya inicià, durant tota la dècada

Plànol publicitari de l'eixamplament urbà que es planejava en terres de la Torre-roja, 1935-1936. AMVA, Col·lecció Miquel Ruiz Carrillo

dels anys quaranta, una etapa de repressió i migradesa en totes les esferes. Viladecans no en va ser una excepció. A nivell urbanístic l'eixamplament urbà es va frenar brusca i el volum de projectes de noves construccions d'habitatges gairebé es va paraitzar. La burgesia rendista venia d'un període convuls i ple d'incerteses, i ara, amb el nou *statu quo* polític, havia perdut les regnes polítiques de l'administració; el poble, altrament, empobrit ja feia molt de subsistir. Òbviament, d'altra banda, el corrent immigratori es va detenir i els beneficis del mercat del sòl van gairebé desaparèixer.

En qualsevol cas, els escassos projectes d'urbanització de l'època segueixen els esquemes dels expedients que hem vist fins ara, producte del negoci de propietaris forans. Aquest fou el cas d'un dels plans més destacats de la història urbanística de Viladecans: el de parcel·lació de les terres de Can Cot i Can Pere Trius, on s'ubicà la Urbanització Alba-rosa l'any 1948. El promotor d'aquest expedient fou el barceloní Joaquim Nebot i Montoliu, qui també urbanitzaria terres del samontà de Sant Joan Despí, a mitjan dècada dels anys cinquanta.²⁸

²⁵ Mireu l'apartat d'història del web de l'Associació de Veïns de la Riera: avvriera.entitatscornella.cat

²⁶ AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans. Padró Municipal d'Habitants, 1930.

²⁷ AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans, Plans i Projectes d'Urbanització, 1934. El projecte ordenava i projectava l'expansió de Viladecans al nord, entre la carretera de Sant Climent i el carrer del Pare Artigas.

²⁸ DURAN I ALBAREDA, Montserrat. "El territori sotmès" (*op. cit.*), pàg 75.

Amb els pas dels anys, el renaixement de la producció industrial i la circulació de capitals, producte del fi de l'autarquia, va generar un creixement econòmic que desembocà en un augment demogràfic sense precedents. Atesa aquesta situació es va crear, a Barcelona, el Pla Comarcal del 1953, que tingué com a objectiu establir les relacions entre tipologies arquitectòniques i fórmules d'ordenació urbana, cosa que a la llarga permetria establir una primera regulació normativa de les zones industrials, els eixamples residencials i les ciutats-jardins. Passats tres anys de l'aprovació del Pla Comarcal, s'anunciava a les Corts franquistes l'aprovació de la Llei del Sòl i d'Ordenació Urbana.

Amb aquests dos marcs normatius es donaria inici a un nou marc d'actuació urbanístic dominat per les figures de planejament aprovats pels ajuntaments: Plans Generals, Plans Parcials, Plans d'Ordenació d'Illles... I a Viladecans, el primer exemple d'aquestes figures la trobarem en el Pla Parcial del Sector Oest (1957), al qual en seguiran d'altres en la dècada següent.²⁹

Els promotors urbanístics del moment s'haurien d'adequar al nou àmbit d'actuació, encara que continuaran portant a terme, en general, els mateixos mecanismes especulatiu, tot prescindint de la qüestió de les mínimes condicions d'habitabilitat que haurien necessitat els nous habitatges creats, normalment, per donar resposta a l'allau immigratòria d'aquesta època.

El seguit de projectes urbanístics presentats a Viladecans d'ençà aquests anys serien motiu d'un altre article. Mentre no es realitza una recerca il·lustrativa del procés, clourem el que acabeu de llegir tot indicant que amb el final dels anys cinquanta del segle passat finalitzava una època i en començava una altra, encara que, a l'una i a l'altra les uniria molts elements de continuïtat. Acabava l'obra dels promotors urbanístics privats que parcel·laven terres patrimonials al marge de les voluntats de planejament de l'administració local. Continuaria, agreujat, el negoci especulatiu del sòl urbà, portat a terme per promotors; ara sota el paraigua del planejament d'una administració autoritària que actuava d'esquena als desitjos dels veïns de poder assolir un nivell de vida digne i desenvolupat en llibertat.

²⁹ AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans, Plans Parcials. El pla parcial del Sector Oest planificava l'eixamplament urbà de Viladecans fins al terme municipal de Viladecans. Anys més tard s'aprovà el del Sector Industrial Centre (1958) i el del Sector Nord-est (1966).